

ДИМИТЪР ДЕНКОВ

РЕЧНИК НА ПРЕХОДА

Феноменология и френология на новоговора

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Димитър Денков, автор, 2022

© Издателство „Изток-Запад“, 2022

ISBN 978-619-01-1045-3

ДИМИТЪР ДЕНКОВ

РЕЧНИК НА ПРЕХОДА

Феноменология и френология на новоговора

ПРЕДГОВОР

в помощ на бъдещите археосоциолози
с извинение, предупреждение и молба към днешни и
утрешни читатели, зрители и слушатели

Тук азбучно са подредени и криво-ляво обяснени гуми за феномени и физиономии, познати (нерядко до болка) на повечето пълнолетни и непълнолетни български граждани, потребители на културни, субкултурни и медийни продукти, оплетени в социални мрежи и асоциални мечти. Затова надали има нужда както от предговор, така и от какъвто и да било речник, който, освен че може да се допълва до безкрайност, по природа е преходен. Но тъй като този предговор е насочен преди всичко към винаги бъдещи читатели и изследователи на отминаващи съвремения в България, т.е. към „археосоциолозите на българските преходи“, той е необходим: все пак тия преходни периоди са няколко през XX и XXI в., а със сигурност предстоят още, които също ще потънат в късопамятността на настоящето. Макар тук словесният материал да се черпи най-вече от последния след 1989 г., при някои обяснения няма как да не се прави връзки и с предишни преходни, трудно разбираеми значения и смисли, както и с асоциации, идващи и призрачно, и епидемично от забравени времена с възкръсващи словоупотреби. Така за гумите изпъкват преходни гуми, образи и лица, в които, казано хегелиански, човек се оглежда (за себе си) и възлежда (в себе си) дори тогава, когато огледалото е криво (само по себе си). Накъсо и учено: речникът (както

такъв) е феноменологично-физиогномичен и само опасението да не се обърка след хилядолетия с „Характери“ на Теофраст и „Философски речник“ на Волтер възпира да се прибави „характерофилософичен“.

За жалост нямаме подобни речници на досегашните български преходи, всеки почти трийсет и три годишен, колкото доскоро се даваше на едно поколение. Сега поколенията се сменят толкова бързо, че десетгодишните фенове на Minekraft смятат за гъртаци ония, които си пагат по Хари Потър и вярват, че динозаврите са живели между Съединението и Перестройката, защото като бебета са гледали „Джурасик Парк“, а и са минали през няколко образователни реформи и дигитални устройства. За едните и другите обаче поговорката „Храни куче да те лае“ изразява нещо съвсем логично и различно от това за майките и бабите им: няма как да не те лае, щом го храниш, т.е. караш му се според новоговора. Те трудно биха разбрали спецификата на българския преход към демокрация, ако прочетат, че едно от нейните хубави лица казало в Ловеч „Нахранете журналистите!“. И ще се оплетат като патета в кълчица, когато видят как изразът „ББ нахрани мисирките“, сиреч „Бойко Борисов се скара на журналист(к)ите“, блюдолизки се тълкува от сегашни „вработени и цанцугери“ (вж. Хр. Ботев, „Длъжностите на писателите и журналистите“, в. Независимост, бр. 52 от 12 октомври, 1874) с позоваване на ацтеките, според които пуйките били свещени птици, макар да не са (вж. „Стресуран, Бойко към журналистки – 2015 като пуйки; 2020 като мисирки“, в. 24 часа, бр. 05.02.2020).

Така между все по-съгъстяващите се поколения зейват пропасти в разбирането, а преходите се изпразват откъм заслужаващи запомняне образи и събития, защото са описани с клишета, минаващи за очевидни истини за съвременниците, неразбираеми за следващи-

те ги. Тая празнина е стабилна основа на множество лични спомени и проекти на учени в университетите и БАН, НПО-та, активисти, инфлуенсъри и партийни визионери. Извън политическите забрави и разправи с тежкото минало, при които човек се чува как изобико са оцелели днешните герои, тук успешно се пробват лаици в най-различни обяснения на думи от новоговора с характерните за всеки преход улична свобода и подражание на езика на поредния вечен съюзник. Към тях се прибавят галеч по-влиятелни вицови сюжети, в които вечерашните герои за заместени от днешни звезди. Всичко това натрупва материал, който ще доведе някой ден до обичайното изкривяване на историята в учебници, медии, политически речи и научни изследвания, подпрени на патериците от подбрани документи, случайни авторитети и мимолетни значения, претендиращи да представят настоящето като такова, макар след време винаги да е онакова.

Този преходен речник е опит донякъде и да се подготви, и да се избегне най-вероятното бъдеще на съвременето: сериозността му ще бъде забравена най-неочаквано и внезапно така, както отново неочаквано за пореден път свърши поредният преход с коронавирусната епидемия и лозунговата смешка „продължаваме промяната“. Тъкмо затова някои маргинални моменти си струва да бъдат запазени, колкото и да не са важни, с оглед на епидемии, войни и цивилизационни избори, всеки от векове за векове, но все с нашенска продължителност от около 30–40 години.

Иначе всичко за преходите е известно още на първобитните хора, събрали в едно клон, камък и жили, за да разбият я черупка, я нечия глава. Те са имали по-сериозни занимания, за да си губят времето в описания на промени, поради което са се задоволявали с ясно-неясни знаци в пещерите си. Транзитологията, както напослед-

гък наричат научните писания по подобни въпроси, за пръв път прекрасно е представена преди хилядолетия от александрийските преписвачи, преводачи и библиотекари, все хора, които са имали свободно време да се забавляват с писменост. Методът им, известен като „плуване между приливи и отливи“ или „въртене около нещо според ветровете в главата и чашите вино“, тук се следва поради постоянното му повторение в историята, която иначе никога не се повтаря. Когато искали да си починат от прашните свитъци, досадното злободневие, езиковите и религиозните спорове, те играели на твърде поучителна за ловците на преходната истина игра; в това приличат донякъде на първобитните. Избирали едни и същи имена в различни текстове от двайсет-трийсетгодишен период, като се опитвали да си представят как и какво ще разбере един читател след хиляда години, ако от цялото писмено свидетелство останат само тия случайни (дали наистина случайни?) папирусни откъслечи. Те били убедени, че при всички опити за писмено опазване на цялости като свидетелства за времето остават частици; не е никак задължително това да са части от някога най-значимото. За тях историята била поредица от колажи, чиято единствена връзка са някакви инициали, действия и страсти. Илюзията за непрекъснатост се осигурявала от наставящи се разкази, в които тъй здравата опора от записани и следователно уж истински спомени на едно поколение е миг в хилядолетието. Затова текстове от различни времена, преписани в последователност, можело да се четат като една история. Някои дори разбърквали в делви отделни славни имена и изречения от едно минало с такива от настоящето; най-смелите се пробвали в митове, като ги представяли за историята като такава или обратно, т.е. като онакава. Почти всички текстови парчета били с битово, сексуално и

политическо съгържание – все неща, интересуващи винаги хората. Сред тях имало много легенди и поверия, записвани както от съвсем неучи хора, така и от твърде учени, които почти винаги не разбирали старите гуми, но ги употребявали с безкрайна сериозност. Но не само в това приличат на днешните постмодерни. Понякога прибавяли в играта описания на гревни предмети с неясна употреба, измисляйки предназначението им с позовавания на египетски йероглифи и разкази за неучи и безписмени, но мъдри тракийски прорицатели. Александрийците избирали един да ги тълкува като Платон с поглед към небето, а друг, който подражавал донякъде на Аристотел, се втренивал в земята и в злободневие то на града, носещ името на великия му ученик. Те не подозирали, че след петнайсетина века вече под името Атинска школа някой си Рафаело ще използва подобен сюжет за фреска в Апостолическия сворец във Ватикана. Никой не би могъл да предположи, че след нови пет века тя ще цъфне на пода във Входа на бл. 4 на Философския факултет в София, кампус „Изток“, Четвърти километър. Това несъмнено има – или няма – връзка с факта, че Четвърти километър за по-старите столичани се свързва с лудницата, макар че гумата „лудница“ вече не бива да се употребява за лечебно заведение. Някой хубав ген е напълно възможно софийското копие на Атинската школа да мине за оригинал, ако варварите госта по-успешно разрушат Рим, а запазят града под Витоша, неслучайно наричан в един исторически период с гръцката гума за мъдрост.

Трезвомислещите вярват, че цялата ни представа за история и култура е следствие на такива замествания, измествания и размествания, разбъркващи пространства, времена и образи. По-вострастените в играта библиотекарите и преводачи знаем, че плод на подобни занимания са свещените книги, истинските истории,

музеите, политическите идеологии, почти всички филозофски системи, обществени и хуманитарни науки – или знанието и съзнанието изобщо. Както по времето на александрийските книжовници и тракийските прорицатели, така и днес подобни игри са полезни, защото помагат да се успокоят неврозите, предизвикани от битовите, религиозните, политическите и общокултурните спорове на съвременността. Така човек може да погледне и безстрастно, и с добродушно разбиране към случващото се, представяно нерядко с нахалната претенция за историческа истина.

За по-нагледно нека изиграем тая стара игра с два текста, описващи два преходни периода в българската история – преходното към комунизма развито социалистическо общество и последвалия го преход към демокрация, който – изненадващо за непознаващите александрийския метод – свърши с извънредно положение, предизвикано от пандемия и придружено с характерна медийна истерия „за“ или „против“ маски и ваксинации. Бъдещите хора надали ще знаят, че единият текст е обобщение на научна статия в сп. „Социологически проблеми“, посветена според заглажителното резюме на сегашния *lingua franca* (обикновено правено с google translator) на so-called Dimitrov's 'Child of September' Pioneer Organization as well as of the related ideological discourse; другият е част от репортаж за едно от най-масовите, циклично повтарящи се събития в София, а и в други градове в България. Съберем ли ги по правилата на александрийците в един монолитен текст, както – нищо чудно – ще стане след хилядолетие, пред бъдещите изследователи ще лъсне това, което четете сега:

Корените на пионерската организация в България се проследяват от възникването на скаутската организация до пренасянето ѝ на нова почва в социалистическите страни под формата на политическа организация

за деца. Макар и да наследява традициите на скаутите, Димитровската пионерска организация получава по-различна задача от първообраза си. Тя социализира децата в идеологическата публична норма, превръщайки ги в равнопоставени на възрастните субекти. Това съдейства пионерите да бъдат мислени през призмата на бъдещото им осъществяване като комунисти, т.е. идентичността им винаги е трансцендента спрямо самите тях. С ерозията на идеологическата норма като фундамент на идеологическата публичност започва постепенно автономизиране на детето от идеологическите му функции и свързаното с него представяне чрез приписване на самостоятелно и самотно светоусещане. 10-годишни момиченца с къси поли и тежък грим пеят с пълно гърло поредния хит на Ивана. Случката е от снощи, а поводът е грандиозният концерт „20 години „Пайнер“. Наг 10 хиляди фенове на поп фолка се събраха пред храм-паметника „Св. Александър Невски“, за да отбележат юбилея. Началото постави Галена с песента „Знам диагнозата“, а след нея на сцената се качиха Глория, Ивана, Камелия, Преслава, Анелия и останалите звезди на димитровградската музикална компания. Само който не е ходил на подобен концерт, не знае какво да очаква, а то винаги е едно и също – оскъдно облечени певици, призови „Хайде да ви видя ръчичките горе!“ и поне два часа фолк музика. И този път най-скандално облечена бе Камелия. Полугола, тя буквално взриви публиката още при появата си, а екзалтираните тийнейджъри без свян ѝ споделяха на глас мокрите си сънища с нейно участие.

Археосоциолозите от 3020 г. с пълно право ще го обяснят така:

Преди хиляда години децата в България били организирани от някой си Димитров от Димитровград в

особен инициационен култ с две разклонения, за което говори българското различие на едно и също име, идващо вероятно от раннопротестантски, хугенотски първообраз за скаутски жертвоготовна, пътенпрокарваща дейност в неизвестното в името на общност (комуна, вкл. военна) – пионери и пайнери. Пионерите изповядвали мистична любов към бъдещото единение с общността – комуната – и се правели на по-възрастни, т.е. на осъществени комунисти, пеейки „Комунисти, комсомолци, пионери, заедно във труд и бой...“. Като разбирали, че това е невъзможно, те се превръщали в пайнери. Пайнерите несъмнено били повече и се събирали с хиляди пред храмовете, за да славят жриците на Димитровия или Димитровградския култ. Въпросните жрици със страстни песни и движения показвали на децата начина, по който се постигат самобитни усещания. Така те ставали възрастни по-бързо, отколкото пионерите, и разказвали сънищата си с участието на най-разголената жрица на култа. Не знаем какво е станало по-нататък с тоя култ. От находките около руините на споменатия храм, разкрити през 2019 г. при строежа на подземен паркинг за ЛПС (летящи превозни средства) по трасето Пловдив (Филипополис) – София (Сердика) – Перник (Димитрово), може да се съди, че култът е продължил доста време: археолозите намират вместилища на течности, с които пионерите, а́lias пайнерите, вероятно са се подкрепяли, странни кутии с изображение на червен бик, лапа на бронзов лъв и бронзова глава на мъж със светещи очи.

Разбира се, това е хипотеза, но мога да се обзаложа, че след хиляда години никой няма да знае, че поради интереса към масовите преходни явления в архивите на Ватикана ще стои маргиналия за същата седмица, ко-

гато е проведен гореописаният пионеро-пайнерски концерт: човекът, заемащ най-старата щатна длъжност в света на книгите, префектът на апостолическата библиотека – кардинал Рафаеле Фарина, станал почетен доктор на Софийския университет с лекция за Евсевий Кесарийски и Константин Велики. Лекцията му за книгите тъжно звучала в празната аула на този храм на знанието, което позволява още по-добре да се разбере, че историята не е това, което съвременниците си мислят. Както и никой археосоциолог няма да си спомня, че в тази аула са се провеждали заседанията на Първи състав на Народния съд от 1944–45 г., с което започва преходът преди прехода към сегашния преход. Според някои той също ще свърши със съд, като за целта може да се ползва спортната зала „Арена Армеец“, естествено гласена покрай името и размера си за военнополова болница при мерките срещу пандемията в началото на 2020 г.

Повечето от обясняваните тук гуми и медийни клишета нямат такова съгубовно значение, което за изкушения от драматизми читател може да е доказателство за историческия преход от трагедията към фарса, а по-нататък и към буфонадата. На този читател следва да се напомни (и ще се напомня), че исторически по-често се осъществява преходът от буфонада през фарс към трагедия. Ето защо в смешното е необходимо да прозира трагичното и обратно; в противен случай историята става прекалено еднопластова.

За неизкушените от разни науки слушатели и зрители, на които поради архаичността на читателското умение някой груг ще чете и играе статиите, няма защо да се споменава, че феноменология тук се употребява в кротко, почти буквално значение – гуми за явления или явления – гуми, а не например в смисъла на Хегел от „Феноменология на духа“ или в този на Хусерл от „Феноменологията като строга наука“. Това не означава, че по-мни-

телни читатели, слушатели и зрители не трябва да търсят в следващите статии Хегеловата хитрост на разума и Хусерловата интенция към ретенция и променция на времемъзнанието, но все пак ние се обръщаме преди всичко към хора без особени интелектуални увреждания. Същото се отнася и до физиогномика: моля да не се правят аналогии с отречените от сериозната наука, а също така и от още по-сериозните криминалистика и киноиндустрия хипотези и хипертези на Гал и Ломброзо за черепите, лицата и мутрите. Извинявам се, ако някой се е погвел да тръгне по тая пътека на възможни научни и псевдонаучни тълкувания, които се потвърждават в преходните образи. Трябва да го уверя, че това не е търсено съзнателно; напротив, търсено е несъзнателно, както биха заключили фройдистите, които също няма как да минат за духовни бащи на този труг, макар някои статии да се отнасят до изтласкване на сексуални недоимъци, принижаване на свръхазове, създаване на тотем и сквернословно нарушаване на табута при бягство от натиска на реалността. Тук е мястото да се отбележи, че където се появява **16+** и **18+**, следващите пасажи са предназначени за по-възрастни читатели, слушатели и зрители. Моля да не се приема за дискриминация, а за грижа за доброто възпитание на подрастващите. Ако нямате доверие на подобни предупреждения, съветвам там, където има опасения пасажът да попадне пред очите и в ушите на по-млади, той да бъде изрязан, забелен или почернен по подходящ начин. Там пък, където има **-13**, се предполага, че частта е предназначена за по-малките, макар да е полезна и за по-големите, ако искат да са отговорни родители и възпитатели преди тази възраст.

Като всеки речник, и този е непълен, неточен и предпочитайщ едно за сметка на друго. Той няма претенциите на политическата коректност и научността,

речниковоподобно представени напр. от Яна Генова и Георги Господинов в „Инвентарна книга на социализма“ (Прозорец, София, 2006), Ивайло Дичев в „Културни сфери на политическото“ (Просвета, София, 2019) и от Стефан Попов в „Животът на кухите фрази. Критика на политически метафори“ (НБУ, София, 2020). Няма и литературните достойнства на „Хазарски речник“ на Милораг Павич, макар на места скромно да се опитва да ги надхвърли най-вече с помощта на автентични цитати от изказвания на цар, партийни лидери, министри, престъпни босове, депутати и други шоумени и гърли. Без тази автентичност няма как да се онагледят споменатото насам-натамно гвижение на трагедията и фарса към особено характерната за „постмодерността“ буфонада. И все пак основният патос е оптимистичен: неслучайно започва с „адреналинка“ и свършва с „юпи“, както и не обръща особено внимание на твърде сериозни теми или ако ги засяга, е доста бегло в сравнение с други. Затова също се извинявам, като предварително благодаря за всякакви допълнения, препоръки и критически бележки. За тях в края има два бели листа, на които отговорният и все още можещ да пише читател нека нанесе в ръкопис (и по възможност – краснопис) свои или чужди допълнения и да ги изпрати на автора и издателя за второ подобрено и допълнено с немунимите липси издание. Ако не може или не иска, да ги разкаже някому, защото *verba volant, scripta manent*, суреч *думите отлитат* (стигат до мнозина), *написаното остава* (за малцината четящи).

*Виноградец/Карамусал, в махмурлуците/
влюбванията около св. Трифон Зарезан/
св. Валентин и извънредните положения,
обстановки и карантини през 2021 – 22 г.
сл. Хр./1442–43 по хиджра.*